

Posudek na rigorózní práci Slávy Volného „Zábavná literatura v proměnách času“

Paraliteratura či konzumní četba, banální či triviální literatura, zdůrazňující zábavnost a dobrodružnost na úkor estetických funkcí a ambiciózních literárních hodnot příslušné doby, existovala podle G. Chestertona patrně vždycky. Vycházela už z potřeb a mentality kdysi obdivovaných středověkých interpretů, zároveň posluchačů příběhů, které preferovaly určité typy hrdinů a hrdinek jako nositelů napínavého i sentimentálního děje. Ve schématických zápletkách těchto příběhů – jež vycházely z reality, nicméně realismus nerespektovaly – nacházely výraz hodnotové orientace, mentální stereotypy, normy a postoje, ale i nadčasové frustrace jednotlivců či sociálních skupin. Protože rovněž pozdější čtenářský okruh této zábavné literární produkce, integrující - jak známo - rozdílné společenské vrstvy, byl vzdor jejím zpochybňovaným estetickým kvalitám vždy obsáhlý, představoval pozoruhodný historický i sociologický fenomén.

Rigorózní práce Slávy Volného s názvem „Zábavná literatura v proměnách času“ (82 stran textu, poznámky, životopisné medailonky, seznam literatury, abstrakt, obrazové přílohy) je tedy věnována nadále aktuálnímu trendu evropského literárního i kulturního vývoje, který při známém vztahu části současné populace ke kultuře, zprostředkované většinou masmédií, může do budoucna představovat také závažný společenský problém.

Úvodem práce bylo ovšem třeba specifikovat samotný pojem, od něž se odvíjelo příslušné obsahové vymezení zábavné literatury, která historicky vyrůstala na průsečíku evropské folklorní tradice, literatury, historického podání i aktuálních sociologických potřeb své doby. V duchu takto široce vymezené koncepce představil autor své pojetí takzvané pokleslé literatury, kterou označil vhodnějším termínem masová literatura; racionálním kritériem při jejím hodnocení se mu stala její funkčnost, obecně charakterizovaná jako čtivost (s.7-11). Součástí zábavné literatury byla také oblíbená takzvaná masová literatura pro muže – byť předpokládám, že zábavná literatura, deklarující se či posléze deklarovaná jako předmět mužské konzumace, byla spíše atraktivní sférou zájmu mužů i žen, přičemž čtenářek bylo jistě ještě daleko méně než posluchaček. Počátky masové zábavné literatury v českých zemích však autor klade až do konce 18.století, kdy byly osvícenskými reformami Josefa II. zároveň narušovány i hranice lokálních kultur (s.13-14) - což je však velmi pozdní období, o němž by bylo možno diskutovat; ovšem v kontextu českého obrozenského procesu bylo záslužné zejména působení V.M. Kramera a činnost jeho nejstaršího syna.

Kořeny masové literatury – jak zní název druhé kapitoly – spatřuje autor v historických zdrojích, které této produkci předcházely a inspirovaly ji: šlo o středověké a raně novověké kroniky, cestopisy, dále kosmografie a kalendáře, kramářské písně a knížky lidového čtení a posléze i o takzvanou dobrodružnou literaturu; jejich stručné charakteristice a citacím z některých děl je věnována následující, co do rozsahu podstatná část rigorózní práce (s. 19-77). V této souvislosti se autor zmínil zejména o cestopisech - o překladu „Cestopisu takřečeného Mandevilly“ z pera Vavřince z Březové, vydaném roku 1510, či o latinské kronice téhož autora, dále o vzpomínkách Oldřicha de Pordenone, vydaných roku 1513, i o dochovaných nejstarších českých cestopisech 15.století – o rukopisu panoše Jaroslava či o deníku Václava Šaška z Bírkoava; atd. Kosmografie, jejichž řadu v českých zemích uvádí dílo Zikmunda z Púchova, a kalendáře, z nichž nejstarším je známý „Kalendář historický“ Prokopa Lupáče z Hlaváčova, představovaly od 16.století další zdroj zábavné a zároveň „etnograficky“ orientované lidové četby, podobně jako známé kronikářské zápisy Marka

Bydžovského z Florentina či Mikuláše Dačického z Heslova, případně některé dochované městské kroniky; pozornost byla však především věnována proslulé Hájkově kronice a jejímu působení v době pobělohorské – přičemž tuto pasáž rigorózní práce uzavíral přehled kronik pobělohorského období, k nimž však autor podle mého soudu nepříliš vhodně zařadil ještě známé Vavákovy paměti, rukopisy Jana Jeníka z Bratřic či J.P. Cerroniho.

Dalším významným historickým zdrojem české zábavné literatury byly nepochybně rovněž oblíbené kramářské písně a takzvané knížky lidového čtení; také jim vzdor uvedené prostudované literatuře nebyla bohužel věnována větší pozornost – ačkoli například díla B. Václavka by k tomu přímo vybízela. A konečně to byla dobrodružná literatura, která přivedla autora k vymezení rodokapsu – „specifického komunikačního okruhu, z něhož zcela zřetelně vyplývá prolínání masové zábavné četby s produkcí vyšších pater literatury“ (s. 73-77).

Následující charakteristika tohoto žánru takzvané mužské četby – u níž postrádám bližší vymezení, ale i jakoukoli zmínku o jejím protějšku, takzvané četbě ženské – vedla autora ke konstatování, že dobová cenzura, stíhající také „romány do kapsy“, nebyla primárně nástrojem politického a ideologického útlaku, ale spíše projevem kulturního diskursu – tedy jednou z literárních institucí, které vykonávají (ustavují) hranici literárního prostoru (s. 77-81). Rozporuplnost ve vnímání masové literární produkce, jejíž významné sociologické funkce přirozeně nelze podceňovat; souvisela dlouhodobě právě s kulturními diskursy, neboť čtenářská poptávka umožnila, jak autor ostatně správně podotýká, přetrvávání této literatury v odlišném obsahu i formě.

Rigorózní práce Slávy Volného, jejíž součástí je i textová příloha s populárně stylizovanými životopisnými medailonky osmi představitelů takzvané zábavné literatury - „Vita Caroli“ císaře Karla IV. ovšem rozhodně neopravňuje k jeho zařazení mezi ně (!!!) - usiluje o shrnutí poznatků a o zhodnocení zábavné literatury jako fenoménu takzvané masové kultury; autor sleduje hlavní vývojové tendence této produkce jako svébytné, historicky podmíněné složky české kultury, reprezentující zároveň specifický okruh společenské komunikace. Přestože některým zkoumaným otázkám by nepochybně bylo třeba věnovat právě v kontextu sledované odborné problematiky větší pozornost - například vzájemnému vztahu světské a náboženské literatury ve středověku, anebo postavení města v kulturních procesech zejména v období novověku – respektuji fakt, že autor je svou odbornou aprobací mimo vlastní okruh literárněvědné medievalistiky. A tak jen připomínám, že některá tvrzení či formulace v textu by jistě zasloužily další výklad a upřesnění (jde například o dvojí protikladné hodnocení díla A. Jiráska, anebo o stručné zmínky, týkající se koncepce dobrodružné literatury, na s. 73) a také seznam použité odborné literatury by bylo možno doplnit o další známé edice a studie (například o práce J. Le Goffa, P. Burka, P. Spunara, A. Vidmanové, F. Kutnara či J. Spěváčka).

Nicméně konstatuji, že přes zmíněné výhrady předkládaná rigorózní práce Slávy Volného s názvem „Zábavná literatura v proměnách času“ splňuje základní předpoklady, kladené na úroveň rigorózních prací. Autor prokazuje orientaci v problematice i v odborné literatuře, studované starší historické prameny či známá díla poznal z odborných materiálových edic, a pokud se týká novější produkce, zjevně také z autopsie. Jeho práce je logicky a přehledně členěna, sleduje hlavní východiska a vývojové proměny, po formální stránce se pak vyznačuje i nezbytnými formálními náležitostmi; proto ji doporučuji k přijetí.

V Praze dne 17.3.2008.

Doc. Ludmila Sochorová